

Lunds universitet
Förlags- och bokmarknadskunskap
Institutionen för kulturvetenskaper
Handledare: Ann Steiner
2014-06-04

Sarah Linton
FBMK11

Reproduktion av föråldrade värderingar

En identifiering och analys av faktorer som bör spela in vid
återutgivning av barnlitteratur

Abstract

In the past few years, there has been an ongoing debate concerning republished children's literature which reproduce obsolete values. What are the difficulties for the publishing business in this issue; how should it act? Based on interviews, a recorded discussion and articles, this study makes an effort to answer those questions. Argumentation is supported and questioned in a qualitative analysis by theories on classics in literature, children's literature and cognition in relation to literature. The study shows that because literature is a part of giving children life experiences, it's important to be critical towards obsolete values as racism. If we see classics as a result of internal *and* external circumstances, they can be questioned, and not published on routine. The market of elderly children's books is held by nostalgic parents: they read it and buy it – it's an important income to publishing houses. Despite this, we can see how new media and a contemporary diverse population is giving the publishing business more voices to relate to. Obsolete literature can cling on to out-of-date-language, or offensive opinions. Slight changes can be made only if the copyright approves. Publishing houses must ask themselves: is this a heritage worth passing forward to the children of today?

Keywords

Återutgivning, Barnlitteratur, Bonnier Carlsen, Rabén & Sjögren, Förlag, Värderingar, Klassiker, Kulturarv, Rasism, Nostalgi, Igenkänning, Kultur och ekonomi, Upphovsrätt.

Innehållsförteckning

Inledning	s. 4
<i>Syfte och frågeställning</i>	s. 5
<i>Metod och material</i>	s. 5
<i>Teori</i>	s. 6
<i>Avgränsningar</i>	s. 7
<i>Tidigare forskning</i>	s. 8
Analys	s. 8
<i>Vad är en klassiker?</i>	s. 9
<i>Vuxenvärldens inflytande över barnlitteraturen</i>	s. 12
<i>Förändring: i samhälle och i bokinhåll</i>	s. 20
Sammanfattande diskussion	s. 27
Källförteckning	s. 31

Inledning

Debatter om barnlitteraturen som värdespridare har blossat upp under de senaste åren, främst i samband med återutgivningar, tilltryck och behandling av äldre litteratur. Eftersom att SVT:s julkalender 2013 grundades på Bertil Almqvists berättelser om familjen Hedenhös och Bonnier Carlsen samtidigt gjorde ett tilltryck av samlingsvolymen *Stora boken om Barna Hedenhös* (1991), var hur vi ska förhålla oss till dåtidens litteratur i dagens förlagsverksamhet ett återkommande diskussionsämne under min praktiktid på Bonnier Carlsens bokförlag vårterminen 2014. Verket hade snabbt klandrats för att den amerikanska ursprungsbefolkningen i "Barna Hedenhös upptäcker Amerika" i allt för hög grad definierades negativt efter hudfärg.¹ Även julkalendern fick kritik: den politiska chefsredaktören Markus Svensson skrev i *Smålandsposten* om kalenderns försök att tvätta bort julens koppling till kristendomen.² Anmälningar trillade in till Granskningsnämnden för radio och tv från allmänheten som sa att julkalendern uppmanade till vandalism, påverkade barn till att svära, och att den var opedagogisk i att den inte förklarade hur farligt det är att hålla vatten på elsladdar.³ Det är inte bara Bertil Almqvist karaktärer som har varit uppe till diskussion. Även Hergés Tintin, Astrid Lindgrens Pippi Långstrump och Åke Holmbergs Ture Sventon har ifrågasatts för att de i dagens samhälle reproducerar föråldrade värderingar.⁴ All denna kritik vittnar om hur svårt det är att förhålla sig till de åsikter som människor skulle kunna ha inför kultur och litteratur, och framför allt föråldrad sådan.

Det är inte heller bara återproduktionen av gamla verk som har varit under debatt. Behrang Miri, konstnärlig ledare för barn och unga på Kulturhuset i Stockholm tog hösten 2012 beslutet att flytta bland annat *Tintin i Kongo* (1931) från barnboksavdelningen till ungdoms- och vuxenavdelningen på Kulturhusets bibliotek. Han anklagades då för att utmana yttrandefriheten. I tidskriften *Bang* förklarade Miri att flytten av albumen handlade om att inkludera, snarare än att exkludera berättelser, eftersom att *Tintin i Kongo* på många plan kan ses som ett rasistiskt verk. Han säger att vi måste kunna förhålla oss till det gamla, men också ta in nya berättelser som

¹ Hannes Fossbo & Sindra Grahn, "Barna Hedenhös-böcker kritiserar för rasism", SVT Kultur. Hämtat från; <http://www.svt.se/kultur/bok/barna-hedenhos-bocker-kritiserar-for-rasism>, 2014-05-21.

² Markus Svensson, "Vit man vara ovän med historien", *Smålandsposten*, 2013-11-21. Hämtat från: [http://www.smp.se/ledare/vit-man-vara-ovan-med-historien\(4034559\).gm](http://www.smp.se/ledare/vit-man-vara-ovan-med-historien(4034559).gm), 2014-04-28.

³ Joni Nykänen, "Triss i anmälningar för Barna Hedenhös", *Aftonbladet*, 2013-12-21. Hämtat från: <http://www.aftonbladet.se/nojesbladet/tv/article18067372.ab.>, 2014-04-28.

⁴ Maria Holmin, "Fördomar även i svenska barnböcker", *SVT Kulturnyheter*, 2010-11-22. Hämtat från: <http://www.svt.se/kultur/fordomar-aven-i-svenska-barnbocker-1>, 2014-04-28.

skapar igenkänningsfaktor hos de barn som lever i Sverige idag. ”Vi kan inte ta för givet att barn och unga inte påverkas av stereotyper och fördomar.”⁵

Är det möjligt att sluta reproducera åsikter där människor, och framför allt barn, inte blir nedvärderade i barnlitteraturen? Tolfte mars 2014 arrangerade Bonnier Carlsen och Rabén & Sjögren tillsammans med ABF Stockholm ett samtal om ”Gamla böcker och förlegade ideal”. Frågorna som samtalet utgick från var: ”Hur ska vi förhålla oss till den gamla barnboken och vårt gemensamma kulturarv? Hur ska förlagen hantera krocken som uppstår? Eller är det läsarens ansvar att sätta in verken i dåtidens sammanhang? Helt enkelt: Hur ska vi göra – skriva om eller förklara, ta bort eller spara?”⁶ Samtalet hos ABF är språngbrädan för denna uppsats.

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att identifiera och analysera vilka faktorer som kan och bör spela in när man som bokförlag ska ta beslut om återutgivning av barnlitteratur. Föråldrade rasistiska värderingar är i allra högsta grad aktuella i dagens politiska klimat där främlingsfientliga partier från flera olika nationer tagit plats i EU-parlamentet.⁷ Som värdespridare genom böcker kan förlag ses ha ett visst ansvar att åtminstone inte förstärka dessa tendenser i samhället.

Det finns en mängd frågor att ställa och försöka besvara. Vad är till exempel en klassiker, och kan definitionen av den skymma ett kritiskt synsätt på böckerna? På vilka sätt påverkar vuxenvärldens ekonomi, nostalgi, kultur och moral förlagens barnboksutgivning? Går det att försäkra att böcker mottas på ”rätt” sätt? Kan det göra skillnad på bedömning av föråldrat språkbruk och förlegade ideal – och vilka ändringar får förlag göra? Dessa är några av de frågor uppsatsen ämnar besvara, med förhoppning att resultatet kan vara till hjälp i förlags bedömningsarbete.

Metod och material

Det undersökta materialet för uppsatsen utgörs mestadels av ”Gamla böcker och förlegade ideal”: ett samtal som Bonnier Carlsen och Rabén & Sjögren arrangerade tillsammans med ABF tolfte mars 2014, ”om återutgivning av gårdagens barnlitteratur”.⁸ Samtalet pågick i strax över en

⁵ Bang, ”Sverige 25 september 2012 : tema: vit vrede.”, *Bang*, 2012;3-4, s. 26 f.

⁶ ABF Stockholm, Bonnier Carlsen och Rabén & Sjögren, ”Gamla böcker och förlegade ideal”, 2014-04-12. Hämtat från: <http://abfstockholm.se/event/2014/03/gamla-bocker-och-forlegade-ideal/>, 2014-04-20. Videolänk: https://abflive.vivius.se/videos/video/2502/?access_token=shr00000025025232969041313849131158024545655, 2014-04-28.

⁷ Rebecka Martikainen, ”Främlingsfientliga partier vinner mark”, *Expressen*, 2014-05-26. Hämtat från: <http://www.expressen.se/nyheter/val2014/framlingsfientliga-partier-vinner-mark/>, 2014-06-06.

⁸ Transkriberad version i uppsatsförfattarens ägo.

timme och behandlade främst rasistiska värderingar i barnböcker. Jag har tagit del av materialet via en videoinspelning som gjordes av ABF. Deltog gjorde Eva Dahlin som är litterär chef på Bonnier Carlsen, Ann Sköld Nilsson som är förlagschef på Rabén & Sjögren, bibliotekarien Alle Eriksson, *Dagens Nyheter* litteraturkritiker Lotta Olsson, författaren Märten Sandén och författaren Qaisar Mahmood.⁹ Samtalsledare var Zandra Thuveesson, kulturproducent och debattör. Uppsatsens material utgörs även av en mejlintervju med Ann Sköld Nilsson som besvarades 2014-05-05 och en telefonintervju med Eva Dahlin som hölls 2014-05-07.¹⁰ Intervjufrågorna behandlade huvudsakligen återutgivningens betydelse för förlagens ekonomi, och hur utgivningsbeslut tas för nyutgivning, återutgivning och tilltryck, eftersom att samtalet på ABF var bristande i information på dessa punkter. De båda respondenterna var informerade om syftet med intervjun och intervjusättet var det som respondenten önskade.

Teori

Återutgivning av barnlitteratur handlar i många fall om återutgivning av ”klassiker”. För att kunna identifiera och undersöka den problematik som uppstår när förlag ger ut gamla verk med föråldrade värderingar måste vi luta oss mot teorier om vad klassiker är. Litteraturkritikern och poeten T.S. Eliot (1888-1965) menade i *Vad är en klassiker?* (1945), att en klassiker besitter mogenhet, fullständighet och ska vara mångsidig och universell. Allt detta hör till klassikerns inneboende egenskaper, vilka är frigjorda från påverkan utifrån.¹¹ Den mer nytänkande litteraturkritikern Frank Kermodes (1919-2010) teori grundar sig på Eliots begreppsapparat, men finner att klassikern också är beroende av kontexten den blir läst i. När samhället förändras kan klassikerns status förändras.¹² Han menar att en klassiker inte är en klassiker om den måste kämpa för att överleva.¹³ Dessa hållningar kan belysa olika sidor av hur man kan se återutgivningssituationen i Sverige idag. Utgångspunkten för denna uppsats är även att det är av vikt att diskutera vilken litteratur som ges ut som barnlitteratur. Kognitionsforskaren Mark Turners förevisar i *The Literary mind* (1996) litteraturen som medskapare av erfarenheter och en bidragande faktor till att skapa världsuppfattningar. Den litterära texten utvecklar människans

⁹ Eriksson poängterar att hon inte representerar något särskilt bibliotek. Mahmood är även kulturchef på Riksantikvarieämbetet, men klargör att han deltar i samtalet som författare.

¹⁰ Transkriberade versioner i uppsatsförfattarens ägo.

¹¹ T.S. Eliot, *Vad är en klassiker?*, Stockholm, 1948, s. 9 ff.

¹² Robert Alter & Frank Kermode, *Pleasure and change: The Aesthetics of Canon*, Oxford, 2006, s. 34. Hämtat från: <http://www.oxfordscholarship.com.ludwig.lub.lu.se/view/10.1093/acprof:oso/9780195309355.001.0001/acprof-9780195309355-chapter-3#p34>, 2014-04-14.

¹³ Frank Kermode, *The Classic*, New York, 1983, s. 121.

kognition och mest påverkansbar är ett barns hjärna som är under utveckling.¹⁴ I tät relation till dessa tankar står litteraturvetaren Paul Tenngarts ”ryggsäcksteori”, från artikeln ”Barnlitteraturens kognitiva värden”, ur *Barnlitteraturens värden och värderingar* (2012). Upplevelser kan alltså enligt Turner både vara självupplevda, eller skapade genom berättelser. Både vuxna och barns upplevelser är skapade utifrån vilket bagage man har i sin ryggsäck när man upplever dem. Eftersom att upplevelser kan vara både litterärt och ”verkligt” skapade, menar Tenngart att det är av vikt att ifrågasätta vad som läggs på botten i barns ryggsäckar, genom den medvetet iscensatta litteraturen.¹⁵ Ett tredje och sista huvudsakligt teorispår finner vi hos barnlitteraturforskaren Perry Nodelman. I *The Hidden Adult* (2008) utvecklar han en omfattande teori om vad barnlitteratur är, genom att exemplifiera och analysera sex vedertaget uppfattade barnlitterära verk.¹⁶ Han lyfter på vilka sätt vuxna har inflytande över barnlitteraturen; både i innehåll, skapande och på marknadsplanet. Barnlitteratur är litteratur skriven för barn av vuxna. Det är också ofta vuxna som är både kunder och läsare. Detta förhållande är viktigt för denna uppsats ämne; Nodelmans teorier kan hjälpa mig att problematisera återutgivningen.

Avgränsningar

Det diskussionsområde denna uppsats ämnar röra sig inom är barnlitteratur, och för att definiera detta används Perry Nodelmans precisering: text- och bilderböcker skapade av vuxna för barn av professionella bokförlag.¹⁷ I denna uppsats snävas barnlitteratur in till att syfta på böcker riktade till barn mellan 0-12, trots att den allmänna definitionen är 0-18 år. Detta eftersom att böcker för tonåringar vanligtvis behandlar mer kontroversiella ämnen än böcker för yngre barn, och för att tonåringar även har hunnit utveckla en viss värdegrund.

Vidare kan värdefrågor i litteraturen handla om många olika saker, så som könsnormer, sexualitet och grovt språkbruk. På grund av att rasism är det ämne som uppsatsens material till största del behandlar, så är det också det som kommer vara uppsatsens huvudfråga. Böckerna som tas upp som exempel på kritiserade verk kommer inte att analyseras innehållsmässigt, och trots att dessa böcker kan vara kritiserade i både text- och bildavseende, kommer mestadels bara föråldrade värderingar i text att diskuteras. Detta beror på kandidatuppsatsens begränsade

¹⁴ Mark Turner, *The literary mind. The origins of thought and language*, Oxford, 1996, s. 4 f.

¹⁵ Paul Tenngart, ”Barnlitteraturens kognitiva värden” i *Barnlitteraturens värden och värderingar*, red. Sara Kärrholm & Paul Tenngart, Lund, 2012, s. 25.

¹⁶ Perry Nodelman, *The Hidden Adult*, Maryland, 2008.

¹⁷ Nodelman, s. 3.

omfång. En uppsats som behandlar värdefrågor måste ofrånkomligt vara färgad av uppsatsförfattarens människosyn och en viss subjektivism måste förekomma.

Tidigare forskning

Barnlitteratur är ett ungt forskningsämne som blomstrade upp under 70-talet på svenska universitet. Litteraturprofessorn Ulf Boëthius förklarar detta i artikeln ”När barnböcker blev litteratur” i *Svenska Dagbladet* med att intresset för barnet och barndomen ökade i efterkrigstiden, att välfärden blev bättre och fler barnböcker därmed kunde ges ut. Han menar även att det var för att avståndet mellan högt och lågt minskade, samt att litteratursociologin tog plats i litteraturvetenskapen.¹⁸ En internationellt sett stor barnlitteraturforskare är Perry Nodelman som har skrivit boken *The Hidden Adult* (2008), vilken rör sig nära ämnet för den aktuella uppsatsen då det är vuxna som tar beslut och värderar barnlitteratur, gammal som ny. Mycket av barnlitteraturforskningen är gjord inom litteraturvetenskapen och riktar sig mot att diskutera barnlitteraturens värden och moral på olika sätt. *Barnlitteraturens värden och värderingar* (2012), är en antologi sammanställd av litteraturvetarna Paul Tenngart och Sara Kärrholm vari vissa artiklar berör förlagens roll och återutgiven litteratur. Ingenting har skrivits inom ämnet förlags- och bokmarknadskunskap angående återutgivning av barnlitteratur. Eftersom att förlagen innehar makten att ta beslut rörande detta aktuella ämne måste denna uppsats fylla en funktion genom att ligga nära bokproduktionen, snarare än den litterära analysen. De svenska förlagens återutgivning kartläggs och analyseras årligen i Svenska barnboksinstitutets bokprovning, dock ej på något djupgående vis.

Analys

I följande avsnitt kommer faktorer som kan och bör påverka återutgivningen av barnlitteratur att presenteras och analyseras. Under rubriken ”Vad är en klassiker?” diskuteras frågan om en klassiker alltid är en klassiker och hur denna definition kan påverka synen på återutgivning av äldre litteratur. Under ”Vuxenvärldens inflytande över barnlitteraturen” problematiseras synen på barnet, förlagets roll som affärsföretag i kulturvärlden, igenkänning och nostalgi hos vuxna personer – och dessa omständigheters betydelse för återutgivning och barnlitteratur. Under sista rubriken, ”Förändring: i samhälle och i bokinnehåll” diskuteras språkets och samhällets korrelerande förändring, vad som är rimligt att ändra i föråldrade verk och vad man juridiskt sett

¹⁸ Ulf Boëthius, ”När barnböcker blev litteratur”, *Svenska Dagbladet*, 2006-01-11. Hämtat från: http://www.svd.se/kultur/understrecktet/nar-barnbocker-blev-litteratur_264031.svd, 2014-04-25.

får göra. Bonnier Carlsen och Rabén & Sjögren kommer genomgående att förkortas BC och R&S.

Vad är en klassiker?

Böcker som innehar ett bestående värde ses som klassiker. Klassikerläsning anses vara en viktig del i skolundervisningen och böcker har i detta syfte valts ut och stöttats av Statens Kulturråd sedan 1985.¹⁹ Att läsa klassiker kan syfta till att skapa bildning och att läsa in sig i en gemenskap; ”odödliga” böcker kan skapa en gemensam referensram mellan personer och generationer utan andra delade beröringspunkter. Klassikerna kan föra vidare både konstnärlig och social kultur – det finns alltså ett värde i en gemensam kanon, men också en fara i att den är upphöjd och att det därmed är lätt att förbise dess brister. En nyproduktion granskas in i minsta detalj, men en klassiker kan slentrianmässigt tryckas till eftersom att de en gång för längesedan redan genomgått ett utgivningsbeslut. BC:s litterära chef, Eva Dahlin, säger i ”Gamla böcker och förlegade ideal” (i fortsättningen förkortat ”GBoFI”) att:

Det som vi upptäckte, var att när det gäller de här klassiska berättelserna [...] så kan det finnas förläggare som har jobbat på förlaget i trettio år, som har antagit de här böckerna och känner dem väldigt väl och brinner för dem. Det vi kommit underfund med är att de slinker bara med. Man trycker om och plockar inte upp dem till diskussion igen, just för att de har klassikerstatus.

Denna obevekliga status är en del av problemet med återutgivning av barnlitteratur. Någon gång måste klassikern ha skapats; någon har skrivit den, någon har förlagt den, någon har kanske recenserat den och generationer har läst den. Men är klassikern någonting upphöjt, någonting som bara är i sig självt, eller är den mottaglig för påverkan utifrån? En klassikerdefinition behövs för att belysa problemet och det finns ett par personer som har gett sig på att svara på frågan om vad en klassiker är, däribland litteraturkritikerna T.S. Eliot och Frank Kermode. Perry Nodelman har försökt definiera klassiker inom barnlitteraturen i *The Hidden Adult*. ”While many people refer to specific texts for children as ‘classics’, those texts rarely figure in the lists of texts considered to be classics of literature generally, and they are rarely discussed by literary scholars outside of the journals devoted specifically to the study of children’s literature.”²⁰ Det finns erkända klassiker inom barnlitteraturen, men de verkar endast ses som klassiker inom sin genre.

¹⁹ Kulturrådet, ”Alla tiders klassiker”. Hämtat från: <http://www.kulturradet.se/sv/bidrag/litteratur/Alla-tiders-klassiker-for-skolan/>, 2014-05-20.

²⁰ Nodelman, s. 315

Nodelman tar hjälp av teorier om klassiker inom skönlitteratur riktade till vuxna, för att definiera vad som är en klassiker inom barnlitteratur.

T.S. Eliot skriver i essän *Vad är en klassiker* att *mogenhet* är en av de egenskaper en klassiker besitter. Denna mogenhet kan han inte helt och fullt förklara, mer än att det är någonting en mogen läsare känner igen. Kan barnböcker inte bli klassiker, då handlingen och ofta också språket sällan är annat än barnsligt, i positiv bemärkelse? Kan en barnboks författare uppnå mogenhet? Eliot skriver att ”mogenhetens värde beror på värdet av det som mognar” och ”vi bör veta när vi har att göra med individuella författares mogenhet och när vi har att göra med den relativa mogenheten hos litterära perioder”. Denna relativitet kanske vi kan utnyttja i definitionen av en barnlitterär klassiker: även Nodelman poängterar att en barnboks klassikerstatus kan definieras utifrån relativitet inom genren.²¹ En klassiker ska enligt Eliot även vara *fullständig*, *mångsidig*, samt inneha *universalitet*. Fullständigheten visar sig i att språket hos ett helt folk ska vara närvarande på en och samma gång, mångsidigheten innebär att klassikern finner ”gensvar bland människornas alla klasser och stånd” och universaliteten innebär att den är gångbar och betydande i andra litteraturer än den egna.²² Det är möjligt att tänka sig att en barnboks mognad och mångsidighet kan definieras utifrån komplexiteten i att lyckas tilltala två målgrupper samtidigt – både barn och föräldrar. Det är alltså inte bara så att omtyckta barnböcker talar till vad Eliot kallar ”olika klasser och stånd” utan även till både barn och föräldrar inom olika sociala grupper. Kan detta göras i olika tider och till människor av olika bakgrund är komplexiteten, mognaden, fullständigheten och universaliteten än större i barnbokens klassiker, än de klassiker som finns inom vuxenlitteraturen. En barnbok som finner en trogen publik hos sina båda målgrupper, vars innehåll är givande och tilltalande i olika tider, är en klassiker.

Men är det så enkelt att det bara är bokens inneboende egenskaper som bidrar till en klassikerstatus? Eliots definition av en klassiker är konstant: en gång klassiker, alltid en klassiker. Nodelman beskriver hur litteraturkritikern Frank Kermode plockar upp Eliots tanke om klassikerns fullständighet, men tolkar detta som att en klassiker har möjlighet att anpassa sig och att det är just det som håller den levande för läsning generation efter generation. ”These texts allow different readers to read them and make use of them in various ways.”²³ Vad händer då just nu, när barnböcker av klassikerstatus kritiseras för att inte vara passande för dagens barn? Om de kräver omskrivningar för att uppskattas idag: är det då verkligen klassiker?

²¹ Nodelman, s. 316

²² Eliot, s. 9 ff.

²³ Nodelman, s. 316

Den stora skillnaden mellan Eliots och Kermodes teorier är att Eliot ser på klassiker som någonting statiskt, medan Kermodes tankar rör sig mer kring att klassiker och kanon inte är en låst litteraturfåra. Mogenheten som Eliot talar om i sin klassikerdefinition blir för Kermode en mogenhet som innebär en öppenhet och en anpassningsmöjlighet. Om klassikerna definieras efter sin förmåga att anpassa sig till nya tider och omständigheter bör omtryck och återutgivning av dem inte behöva försvaras, utan Kermode menar att ”they demonstrate by surviving”.²⁴ Böcker förändras efter den kontext de verkar i och klassiker kan ha tagits in i kanonkontexten delvis bara för att de passade extra bra i den tid då de blev uppmärksammade. En förlagsanställd bör vara medveten om sin egen roll i skapandet av kanoniserad litteratur. Kermode skriver i *Pleasures of change* (2006) att:

[w]e ourselves make canons by attending closely to texts and contexts, but there may be among those texts some we choose not to attend to and which remain there by inertia. Other works may have some claim to be treated as canonical but aren't. Many authors have been rescued from neglect, but there must be many more who have had no such luck.²⁵

Kermode menar att litteraturen kan förändras. Klassikerstämpeln kan läggas till och tas bort efter hand som människor och kultur omdanas. Det är just detta som är aktualiserat i debatten om den gamla litteraturen med de otidsenliga värderingarna. De *är* inte aktuella eller universella längre, eftersom att de på stora plan ifrågasätts innehållsmässigt. De kan därmed inte heller klassas som klassiker. Även litteratursociologen Hans Hertel uttrycker i artikeln ”Boken i mediasymbiosens tid” en medvetenhet om böckers rörlighetsförmåga. Han menar att det idag går ett hisschakt mellan olika litterära kretslopp.²⁶ Detta måste även kunna gälla den litteratur som vi gärna återutger: den har också en förmåga att resa i förhållande till målgrupper och klassikergiltighet. Märten Sandén säger i ”GBoFI” att man faktiskt kan ”skilja på de böcker som en gång är skrivna för barn och de böcker som barn faktiskt får sig till livs nu”. *Dagens Nyheters* kritiker Lotta Olsson ventilerar samma tanke när hon säger:

Jag tror att de älskade barnböckerna i en generation inte är samma från generation till generation: man tar dem med sig. De blir lite vuxenböcker vartefter. [...] Själv har jag till exempel gått tillbaka till mina gamla Hjortfot-böcker och känt att indianböcker inte är kul på någon ledd. Det var jättekul då [...], men det är en rasism som är helt outhärdligt att läsa nu.

²⁴ Kermode, s. 121.

²⁵ Alter & Kermode, s. 34.

²⁶ Hans Hertel, ”Boken i mediasymbiosens tid”, i *Litteratursociologi*, red. Lars Furuland & Johan Svedjedal, Lund, 1997, s. 209.

Och det är så! Böcker förändrar sig. *Robinson Crusoe* går inte heller att läsa på samma sätt idag.

Detta är ett typiskt exempel på hur böcker kan ändra riktning. Mottagare förändras: de som en gång var målgruppen kanske inte kan fortsätta vara det för alltid, eftersom att samhälle och läsare förändras. Det är inte så att kritiserade böcker måste sluta ges ut, men de kanske bör byta målgrupp. Just det exempel som Olsson tar upp, *Robinson Crusoe* av Daniel Defoe, är intressant. Boken gavs ut första gången 1719, och redan samma år gavs den ut i en förkortad och anpassad upplaga för barn, då man insåg att äventyrsromanerna var nyttiga och fantasifulle. *Robinson Crusoe* är alltså en vuxenbok som anpassats till att bli en barnbok och idag får den snarast räknas till att vara en vuxenbok igen, då den inte har anpassats på nytt. Kanske är det ett för stort företag att ändra hela dess värdegrund med kolonisatören som huvudkaraktär. Ett verks förändrade målgrupp behöver inte bero på ändrat innehåll, utan också på den kontext boken rör sig inom. *Robinson Crusoe* har översatts från många olika versioner: både från originalet och ombearbetningar av boken.²⁷ De internationella klassikerna verkar vara enklare att bearbeta efter samtidens ideal än de svenska originalen. I nyöversättningar kan kränkande ord bytas ut, utan att det blir kontroversiellt, eftersom att orden hur som helst måste ändras.

Eva Dahlin säger i ”GBoFI” att: ”[n]u tänker vi att vi måste läsa alla texter med dagens ögon, så att vi vet. Det kanske är så att vi tycker att de kvalar in, eller att någonting är problematiskt men att vi ändå väljer att ge ut det, men vi ska medvetandegöra texterna och fråga oss om de verkligen ska ges ut idag.” En klassikerstämpel kan suddas ut om boken inte är gångbar i dagens samhälle. En klassiker är inte en klassiker om den måste kämpa för att överleva.

Vuxenvärldens inflytande över barnlitteraturen

Ska barnlitteraturen bara underhålla och glädja, eller också uppfostra? Barnlitteraturen har länge dragits mellan didaktiska och estetiska ideal. Skönlitteraturen har makten att forma, bredda och förändra. Frågan är till vilken grad vi vill att äldre böcker med tveksamma värderingar ska få forma våra minsta. ”GBoFI”-samtalet rörde sig bland annat kring vems ansvar det är att försäkra sig om att barn ska förstå en viss boks kontext. Alle Eriksson poängterar att alla inte har lyxen att ha föräldrar som kan förklara den koloniala historien:

Dels tänker jag på att du [Qaisar Mahmood] säger att du kan sitta och läsa med dina barn och att det är så himla bra, men att det inte är så himla många som kan det? Alla kan inte kolonialismens historia – och då faller det. Då lämnar man barnet ensamt. Hur ska ett barn

²⁷ Ingrid Nettekvik, *I barnbokens värld*, Malmö, 1994, s. 20 ff.

kunna veta att ”det här var på 50-talet den här boken kom ut och då skrev man såhär för att man inte visste bättre”?

Diskussionen om huruvida man ska ge ut äldre litteratur på nytt eller inte, och hur man vid utgivning ska kommentera problematiken, grundar sig i en låg tillit till läsaren. Lennart Hellsing, författaren och barnlitteraturforskaren som på många sätt stått på barnets sida, skriver i sin bok *Tankar om barnlitteraturen* (1963), att för en vuxen som har det historiska perspektivet klart för sig är litteratur innehållandes ”framställningar vilka idag måste sägas vara mindre socialt önskvärda” inte så farliga, men att barn däremot saknar ett historiskt perspektiv.²⁸ Idag finns det inte bara en misstro till barnläsarens förmåga att kontextualisera, utan ett lika stort tvivel gentemot den vuxna högläsaren som kommer allt längre bort från den koloniala historiens aktualitet. Kan hen verkligen kommentera och förklara för barnet? Ett förord, som det Bonnier Carlsen valt att ha i *Tintin i Kongo*, med ord som ”patriarkaliska”, ”karikerade” och ”anakronism” är knappast till för barn – men är det till för den vuxna?²⁹ Eller är det ett sätt att skriva av sig ansvaret för vad som förlagts? Eva Dahlin uttrycker dessa funderingar i ”GBoFI”: ”Jag tycker att vi hela tiden hamnar i sådana här ... till vem är förordet? Om man pratar om barnet. Hur gör man med böckerna som läses själv? Vilken funktion fyller ett förord, och sådär?” Hon får inget direkt svar, vilket vittnar om att det inte riktigt finns någon uppfattning om vilken roll ett förord fyller. Det ger en förklaring till hur texten bör läsas, men så länge det är på en språklig nivå som är högre än det gemene barnets, fyller det ingen funktion om barnet läser boken själv. Då blir förordet på sätt och vis en avskrivelse av ansvar och en ursäkt för att kunna ge ut litteraturen på nytt. Möjligheten att göra fria tolkningar av litterära verk tillhör skönlitteraturens tjusning. Om ett verk enbart kan ges ut med en bifogad manual över läsningen har litteraturen förlorat sin funktion.

Kan vi inte lita på att barnen klarar sig då? När publiken får komma in i samtalet på ABF kommenterar någon:

Jag kom över materialet själv och snubblade över både *Tintin i Kongo* och *Pippi i Söderhavet* när jag var barn. 7-8-9. Och *Robinson Crusoe* också. Jag kan inte påstå att det är något enormt trauma som jag relaterar tillbaka till, men det är ingenting jag någonsin skulle utsätta ett barn för.

²⁸ Lennart Hellsing, *Tankar om barnlitteraturen*, Falun, 1999, s. 62.

²⁹ Hergé, *Tintin i Kongo*, 1. uppl., Bonnier Carlsen, Stockholm, 2004, kolofon.

Varför skulle hon inte det, om hon inte själv tagit skada? Litteratur- och kognitionsforskaren Mark Turner som har skrivit boken *The literary mind* menar att "[n]arrative imagining – story – is the fundamental instrument of thought".³⁰ Vad han säger är alltså att människans förmåga att sätta sig in i icke självupplevda situationer i grunden är litterär: en läst berättelse kombineras med läsarens fantasi och egna erfarenheter för att skapa förståelse. Den litterära texten utvecklar alltså människans kognition. Litteraturvetaren Paul Tenngart poängterar i "Barnlitteraturens kognitiva värden", att mest påverkingsbar är en hjärna under utveckling, alltså ett barns hjärna.³¹ Denna tanke, i kombination med en senare reflektion i Tenngarts text ger goda verktyg att formulera varför det är av vikt vilken litteratur som ges ut för barn. Tenngart skriver om Turners kognitionstanke, att upplevelser både kan vara självupplevda, eller skapade genom berättelser och sedan tolkade utifrån vilket bagage man har i sin ryggskäck. Det speciella med de litterära berättelserna, jämfört med upplevelser från det verkliga livet, är att de är medvetet konstruerade. "[D]et har skapats av författare som tyckt att just den här berättelsen säger någonting viktigt om livet, just den här berättelsen är viktig att ha i ryggskäcken."³² Barn kommer stöta på rasistiska skildringar och erfarenheter oavsett om de läser det i en bok eller inte. Att återutge en barnbok som bidrar till en rasistisk människosyn innebär att man tycker att det är av vikt att ett barn har med sig detta i sin ryggskäck. Och *medvetenheten* kring rasism är viktig, men eftersom att barnet oavsett kommer stöta på rasism i det vardagliga livet, är det desto viktigare att ge barnet verktyg och erfarenheter av situationer där människor inte åtskiljs på grund av hudfärg eller etnisk härkomst. Erfarenheter av böcker som inte ifrågasätter, utan enbart förevisar rasism, likt *Tintin i Kongo*, är inte någonting som nödvändigtvis behöver förvisas från ryggskäcken, men det bör inte ligga i botten och bli barnets värdegrund. Det ska klargöras att barn inte är oskrivna blad som det går att påverka hur som helst utan att det står i relation till barnets eget sätt att tänka. Många barn har självklart en förmåga att tänka kritiskt och kan säkert många gånger se att till exempel språket i ett verk är ålderdomligt. Att barn är något mer påverkingsbara än vuxna är dock det förhållande denna uppsats utgår från.

Ett sätt att undvika att servera barn förlegade ideal är att sluta ge ut föräldrad litteratur som barnlitteratur; alltså att byta målgrupp. Detta kan manifesteras i den målgruppsindelning som görs i kataloger och på hemsidor. Böckerna kan självklart fortsätta läsas av och för barn, men det blir ett tydligt ställningstagande från förlagets sida, som sedan bibliotek och bokhandel kan ta efter i sin bokplacering. Lotta Olsson säger i "GBoFI" att "[v]i måste förstå varifrån dagens rasism har fått sina rötter. Vi behöver ha tillgång till den historien, men vi behöver inte köra ner

³⁰ Turner, s. 4 f.

³¹ Tenngart, s. 25.

³² Tenngart, s. 30 f.

den i halsen på förskolebarn, det tycker jag inte”. Det är de vuxna som till stor del bestämmer vad som ska finnas i barnets ryggsäck. Barnböcker ska inte begränsa barn, det kan aldrig vara deras uppgift.

När R&S 2011 drog tillbaka *Ture Sventon i Paris*, skrev *Skånska Dagbladets* dåvarande chefredaktör, Jan A. Johansson, artikeln ”Ture Sventon utsatt för centur”. Han vill inte hävda att n-ordet³³ är rumsrent idag, ”[m]en det var det på 50-talet och hela Ture Sventon-sviten är en lysande tidsbild av just den epoken. En del av vårt kulturarv, dessutom.”³⁴ Kulturarvet som i Svenska Akademiens ordbok definieras som ”vad ett folk o. d. i fråga om (andlig) kultur övertagit från tidigare generationer” är en återkommande faktor i diskussionen kring varför vi ska återutge äldre barnlitteratur.³⁵ Om de böcker som klassas som klassiker läses av barn idag kan den andliga kulturen – alltså traditioner och idéer – föras vidare och läggas som grund i barnens ryggsäck. Det måste dock vara möjligt att vara kritisk till kulturarvet. Det är ett tidigare sätt att tänka och agera som man med kulturarvet vill föra vidare, och i många fall handlar diskussionen också om att barnen ska skapa en förståelse för vår historia. Det kan inte vara skönlitteraturens roll att berätta vår koloniala historia för barn, då skönlitterära berättelser sällan förklarar sitt sammanhang. De för endast idéerna vidare.

De böcker som innehåller rasistiska stereotyper påverkar troligen mer negativt än positivt i sitt syfte att föra vidare kulturarvet. Alle Eriksson sätter fingret på en viktig punkt i ”GBoFI”:

Jag tänker såhär: det är 2014. Man kanske ska börja fundera på vad som är det gemensamma kulturarvet. Sverige idag ser inte ut som Sverige gjorde på 50-talet. Det kan vara viktigt att ta med sig när man pratar om kulturarv. Vem har vilket kulturarv, liksom? Det är klart att vi ska kunna se var rasismen kommer ifrån, det är klart att vi ska kunna se hur böcker såg ut och vad där stod, men *jag tycker inte att man måste göra det i nytryck*. Det är min ställning.

Hon ifrågasätter alltså kulturarvet som gemensamt för de som lever i Sverige idag. Det vi gör när vi reproducerar böcker som förevisar inhumana idéer är att öka klyftorna mellan dagens barn. Men liksom klassikern behöver inte kulturarvet vara oföränderligt. På Riksantikvarieämbetets hemsida står det att: ”Vad som betraktas som kulturarv förändras med tiden och är ett uttryck

³³ Ordet ”neger” kommer med undantag för enskilda citat att refereras till som ”n-ordet” i denna uppsats. Detta är det vedertagna sättet att referera till ordet utan att använda det. Med tanke på att jag genomgående i denna uppsats menar att det är ett kränkande ord vill jag till så liten del som möjligt vara en del av reproduktionen av det.

³⁴ Jan A. Johansson, ”Ture Sventon utsatt för centur”, *Skånska Dagbladet*, 2011-01-24. Hämtat från: <http://www.skanskan.se/article/20110124/OPINION/701249971/-/ture-sventon-utsatt-for-centur>, 2014-04-28.

³⁵ Svenska Akademien. SAOB spalt: K3165; tryckår: 1938, webversionen senast uppdaterad 31/8 2010, ”Kulturarv”. Hämtat från: <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>, 2014-05-05.

för samhällets skiftande värderingar”.³⁶ Ideologiskt sett är det nog inte många förlag som skulle identifiera sig med en önskan om att föra fram rasistiska värderingar till barn. Inför varje utgivningsbeslut bör man därför ta ett steg tillbaka från den slentrianmässiga klassikerstämpeln och fråga sig: vilket kulturarv är det vi vill föra vidare med att ge ut denna bok på nytt, vem tillhör det och för vems skull gör vi det? Man bör förstå att det är skillnad på det kulturarv, den anda och idéer som kan föras vidare genom skönlitteratur, och en historieboks roll att beskriva, förklara och ifrågasätta dåtidens ideal.

Det är självklart att bokförlagen väger för och nackdelar emot varandra inför ett utgivningsbeslut. Anledningen till att man, som i exemplet med *Stora boken om Barna Hedenhös*, ”trycker på tilltrycksknappen” fort är för att det i särskilda lägen gäller att passa på, medan marknaden är redo. Eva Dahlin säger i vår intervju att hon ångrar BC:s agerande, men poängterar också det ironiska i att *Stora Boken om Barna Hedenhös* sålde jättebra och låg på förstasidan på Bokus under kritikstormen.³⁷ Ann Sköld Nilsson skriver att återutgivningar ”är viktiga ekonomiskt men inte viktigare än originalnyheter som säljer i större volymer. Kalkylen för en återutgivning behöver inte vara bättre än för en originalnyhet”. Den säljer dock ofta jämnt och mycket över tid och är därmed åtminstone lika viktig som originalnyheter.³⁸ Backlist står för hälften av den årliga försäljningen hos BC, men den innefattar även titlar som Martin Widmarks Lasse-Maja-serie, som inte är speciellt gammal. Dahlin förklarar att det är tufft att nå ut med barnböcker, men på grund av vuxen-barn-förhållandet säljs de under lång tid och lever ofta längre än andra sorters böcker. Att nå ut i bruset är lättare med ett namn som blir igenkänt. Förr gavs det inte ut lika mycket böcker, vilket gör att barnlitteratur från 50-talet inte hade så mycket konkurrens.³⁹ Det som gavs ut då har därför blivit barnlitteraturen med stort B för de som var barn då. Även Svenska Barnboksinstitutets presentation av Barnboksprovningen 2013 visar på återutgivningens ekonomiska tyngd. Återutgivningen stod då för sexton procent av barnboksutgivningen.⁴⁰ Sköld Nilsson skriver att alla utgivningsbeslut föregås av kalkyler, men att det ibland kan ”vara undantag när det gäller återutgivning dvs. att det kanske kommer en film baserad på en bok som vi vill ge ut på nytt, att en författare får ett stort pris eller något annat som aktualiserar en bok som vi då kan ge ut i mindre upplaga för att det känns angeläget”.⁴¹ Det är

³⁶ Jonas Widhe, ”Kulturarv”, Riksantikvarieämbetet, 2012-06-05. Hämtat från: <http://www.raa.se/kulturarvet/>, 2014-05-12.

³⁷ Intervju med Eva Dahlin 2014-05-07.

³⁸ Intervju med Ann Sköld Nilsson 2014-05-05.

³⁹ Intervju med Eva Dahlin 2014-05-07.

⁴⁰ Verk som benämns som en ny upplaga. Ännu fler kan vara tilltryckta utan nytt ISBN. (SBI, *Bokprovning på Svenska barnboksinstitutet: En dokumentation, Årgång 2013*. Hämtat från: http://www.sbi.kb.se/Documents/Public/Bokprovning/Dokumentation/Argang_2013.pdf, 2014-03-27.)

⁴¹ Intervju med Ann Sköld Nilsson 2014-05-05.

alltså inte alltid som återutgivningar genomgår samma granskningsprocess som originalutgivning. Dahlin håller med om detta vad det gäller tilltryck, och säger att i princip tas beslut om återutgivning på samma grunder som originalutgivning, men det går inte att blunda för att böckerna har en historik och att det kanske redan finns en relation till upphovspersonen vilket omedvetet kan påverka beslut.⁴²

Trots att ekonomisk vinst är en viktig faktor i barnboksutgivningen är det inte mycket i samtalet på ABF som handlar om ekonomi. Kanske beror det på Pierre Bourdieus iakttagelse, att omedelbara ekonomiska vinster har låg status i kulturvärlden, ”medan konstnärligt avancerade men ekonomiskt olönsamma böcker [...] ofta skänker stor prestige åt författaren och dennes förlag”.⁴³ Trots att få ord sägs om förhållandet mellan kultur och ekonomi, så uttrycker Eva Dahlin ändå denna relation som ett försvar till varför det är godtagbart att *inte* ge ut klassiker i all oändlighet: ”Någonstans så är ju vi en kommersiell aktör och om man skulle jämföra drastiskt så är det ju inte så att IKEA har allt till försäljning jämt. Det är ju naturligt att böcker utgår.” Av BC:s böcker som presenterades i *Svensk Bokhandels* vårkatalog från 2011 går endast 23 av 35 fortfarande att köpa på Adlibris.⁴⁴ Av R&S:s böcker från samma vår är det bara 17 av 36 som fortfarande går att köpa.⁴⁵ Böcker som bara är ett par år gamla utgår och makuleras, utan att det uppmärksammas. Anledningen till att *Ture Sventon i Paris* diskuterades i media var för att Åke Holmbergs böcker om privatdetektiven fått klassikerstatus och för att titeln redan hade hamnat i förlagets katalog när man beslutade sig för att dra tillbaka den. Därav har R&S:s agerande av vissa blivit betecknat som censur. Om n-ordet ”skulle uppfattas som kränkande i en bok med över femtio år på nacken och bli utsatt för censur är vi ute på riskabla vägar”, skriver Jan. A. Johansson.⁴⁶ Men är det verkligen vanskligt att sluta ge ut någonting för att ett förlag inte anser att det passar dagens utgivning? Ett förlags roll är inte att ha allting tillgängligt alltid: det är Kungliga bibliotekets uppgift.⁴⁷ Förlag är enligt Nationalencyklopedin ett ”affärsföretag inom bokbranschen”.⁴⁸ Att kalla det censur varje gång ett förlag väljer att inte ge ut en bok på nytt blir absurt om man i ett första steg accepterar förlag som urvalsinstans och affärsverksamhet. Många

⁴² Intervju med Eva Dahlin 2014-05-07.

⁴³ Lars Furuland & Johan Svedjedal, *Litteratursociologi*, Lund, 1997, s. 133.

⁴⁴ *Svensk bokhandel: Vårens böcker 2011*, 2010:20. s. 56-63. (Endast böcker för 0-12 år är medräknade.)

⁴⁵ *Svensk bokhandel*, s. 75-88.

⁴⁶ Jan A. Johansson.

⁴⁷ ”Kungliga biblioteket, KB, Stockholm, Sveriges nationalbibliotek med huvuduppgift att samla in, bevara och tillhandahålla allt som trycks, spelas in och sänds i Sverige”. (Dicte Helmersson, Birgit Andersson, Ann-Sophie Gleisner, ”Kungliga biblioteket”, Nationalencyklopedien, publiceringsdatum saknas. Hämtat från: http://www.ne.se/lang/kungliga-biblioteket?i_whole_article=true, 2014-04-14.)

⁴⁸ Jan-Erik Pettersson, ”Bokförlag”, Nationalencyklopedien, publiceringsdatum saknas. Hämtat från: <http://www.ne.se/lang/bokf%C3%B6rlag>, 2014-04-28.

böcker klarar sig inte längre än en säsong på utgivningslistorna – antingen var de inte tillräckligt bra, sålde inte tillräckligt bra, eller så fick de inte genom lyckliga mediala omständigheter chansen att stanna kvar. Vissa böcker som gavs ut för tre år sedan passar enligt förlagen inte i handeln i år och då är det inte konstigt att tänka sig att en bok från 50-talet inte anses göra det. Ändå väcker det stort engagemang när ett ord ska uppdateras i en gammal bok, eller när den inte ges ut på nytt.

Svårigheten i att vara kritisk till äldre barnlitteratur kan ligga i att det på sätt och vis är att vara kritisk till sig själv som barn. Tuva Åkerström skriver i ”Värdet av att värdera barnlitteratur” att ”[f]öräldrar vill ju i allmänhet sina barns bästa [...] [p]roblemet är dock att värdeomdömen är beroende av en samhällelig kontext och att de därför aldrig kan vara objektiva”.⁴⁹ Det är svårt att vara kritisk till sin barndoms litteratur eftersom att det är ens egen litterära och värdemässiga grund. Skulle den kunna vara skadlig? Åkerström skriver vidare att ”[d]et ligger ofta nära till hands att ta på sig ideologikritiska glasögon när man värderar [litteratur] och fundera över vilka typer av samhällsrepresentation barn bör möta i litteraturen”.⁵⁰ Det bör vara viktigt för förlagsarbetare som värderande instans att ta distans till den egna barndomen och sätta sig in i ett professionellt tänk vad det gäller återutgivning, där dagens kriterier för utgivning bör gå före möjliga försäljningssiffror baserade på nostalgi.

På Bokus topplista över sålda böcker i ålderskategorin 3-6 år under vecka 18 2014, kan 15 av de 20 som presenteras ses som återutgivning eller bearbetningar av gamla berättelser och karaktärer. I toppen ligger olika böcker om Pettson och Findus – både pysselböcker och bilderböcker, till ett något reducerat pris. Det är litteratur som kanske inte säljs av nostalgiskäl, men för att den är skriven av en sedan länge framstående bilderboksskapare, vars titlar och karaktärer känns igen av många. I toppen finns även Tove Janssons *Vem ska trösta knyttet* (1960), *Bockarna Bruse på badhuset* (2012), samt två sång- och sagosamlingar från BC, *Barnkammarboken*⁵¹ i PIXI-format och *Hej igen! Samlade sagor*, en antologi med återutgivna berättelser och bilder av Ulf Stark och Eva Eriksson. Resterande böcker, som inte baseras på äldre, kända karaktärer, eller är tilltryckta, är bara 5 av 20.⁵² Går man istället till topplistan för ålderskategorin 6-9 år är endast 5 av 20 böcker Pettson-böcker, resterande femton böcker är nyare. Dessa omvända siffror kan förklaras med att barn läser allt mer själva efter sex års ålder

⁴⁹ Tuva Åkerström, ”Värdet av att värdera barnlitteratur”, i *Barnlitteraturens värden och värderingar*, red. Sara Kärrholm & Paul Tenngart, Lund, 2013, s. 76.

⁵⁰ Åkerström, s. 79

⁵¹ Innehållandes Bä, bä vita lamm, Vem kan segla förutan vind, Nu i ro slumra in, Sipa lipa lakrispipa, Fem små apor, Prästens lilla kråka, Killeramsor, I ett hus vid skogens slut, De tre små grisarna och Imse vimse spindel.

⁵² Bokus topplista 3-6 år. Mest sålda böcker under vecka 18, 2014. Hämtat från: <http://www.bokus.com/topplistor/barnbocker-3-6-ar,2014-05-05>.

och därmed även gör egna läsval som inte kan baseras på nostalgi eller igenkänning. Det ska klargöras att ovanstående exempel från topplistan inte har någonting med förlegade värderingar att göra, och kanske inte heller nostalgifenomenet, men det visar på igenkänningens betydelse för försäljning. Säljexperten Per Lange skriver i *Säljaren* att stjärnsäljare ofta arbetar med igenkänning och identifikation.⁵³ Föräldrarna känner igen sig i böckerna de läste som små. Det finns en trygghet i det man redan känner till och återutgivning kan därmed styrka kundens benägenhet att göra ett köp. Det är förståeligt att förlag satsar på återutgivning när vuxnas preferenser genomsyrar barnlitteraturens värld. Barn är trots allt inte någon penningstark grupp och, skriver litteraturvetaren Helene Ehriander, ”förlaget kan inte förlita sig på försäljningen till dem när det gäller att få en boks ekonomi att gå ihop”.⁵⁴

Lotta Olsson rannsakar sig själv och sätter fingret på nostalgiproblematiken när publiken i ”GBoFI” ifrågasätter vad det är som är så *svårt* med återutgivning av barnlitteratur:

Jag skulle tyvärr säga att det som jag upplever som svårt är att jag får min världsbild ifrågasatt. Jag har vuxit upp med en massa rasistiska stereotyper som jag inte har reflekterat över – och [utropar] jag tycker att det är asjobbigt! Mina gamla favoriter från barndomen håller på att ändras inför mina ögon; det är en jobbig process att ställa om sig, men det pågår och jag märker ju att jag har ändrat mig bara de senaste åren. [Suckar] Usch, jag känner verkligen att det här är mitt: ”jag är rasist!” ... men jag tror att jag är det. Jag har vuxit upp i en sådan kontext och jag tror att jag har en massa omedvetna fördomar som är jättesvåra att släppa taget om – men vi som har den bakgrunden, vi måste försöka.

Nostalgin har över huvud taget en viktig roll i barnlitteraturen, inte minst eftersom att det är vuxna människor som skriver för barn, och därmed tänker tillbaka på hur det är att vara barn när de skriver. Nostalgin fyller alltså både böckers innehåll och under vilka premisser de ges ut. Karin Johannisson menar i *Nostalgia. En känslas historia* (2001) att nostalgi är en ”experimentell lek med det förflutna, en längtan, ett begär, sinnlighet och identitet”. Nostalgin fyller en funktion som skapare av gemenskap som byggs upp mellan de personer som känner nostalgi till samma sak.⁵⁵ Detta kan förklara en förälders och förläggares längtan efter att få ge ut och läsa samma verk som de själva läste som barn. Barnboksförfattaren Mårten Melin skriver i krönikan ”Plats för de nya böckerna”, på Svenska Barnboksakademiens hemsida, att ”barnens läslust är i

⁵³ Per Lange, ”Vikten av att känna igen sig”, *Säljaren*, 2012-03-28. Hämtat från: <http://www.saljarnas.com/Saljaren/Arkiv/Artikelarkiv/2012/Nummer-2/Vikten-av-att-kanna-igen-sig/>, 2014-05-09.

⁵⁴ Helene Ehriander, ”Värden och värderingar hos förlagsredaktör Astrid Lindgren och Rabén & Sjögren förlag”, i *Barnlitteraturens värden och värderingar*, red. Sara Kärrholm & Paul Tenngart, s. 95.

⁵⁵ Karin Johannisson, *Nostalgia: En känslas historia*, Stockholm, 2001, s. 156.

fazonen om de bara läser äldre böcker”.⁵⁶ Detta på grund av att de inte kan känna igen sig i litteraturen. Nöjesläsaren har, skriver litteraturforskaren Petra Söderlund i ”Med livet som insats”, ett stort ”behov av identifikation med innehållet i en bok”, annars ses de som ”inadekvata instruktionsböcker till livet”.⁵⁷ Igenkänningsfaktorn i läsningen är viktig för att barn ska kunna relatera till litteraturen. Utgivningen av föråldrad litteratur grundas inte alltid på detta, utan på kulturella, ekonomiska och nostalgiska skäl. Denna nostalgi är för vuxna – inte för barnen. Ann Sköld Nilsson säger i ”GBoFI”:

att ett utgivningsbeslut som togs för 50-60 år sedan resulterade i en bok som kanske inte speglar den samtid vi har idag är självklart. Samtidigt är det ganska mycket som är förvånansvärt likt i hur det är att vara barn och därför har många av de här böckerna fortfarande en plats på bokhyllorna på många håll.

Men hur det är att vara barn måste vara någonting som kan förändras. Det är inte samma sak att leva som vuxen i Sverige idag som på 50-talet. Därför går det inte heller att se på barnens situation som någonting universellt och oföränderligt. Om barnböckerna är till för barnen bör vi inte stirra oss blinda på att barnlitteraturen är den litteratur vi själva läste som små, utan den som speglar barnens egen samtid – vilken är den litteratur som förlagen huvudsakligen sysslar med att producera.

Förändring: i samhälle och i bokinnehåll

Allt fler verkar medvetna om böckers värdegrundande effekt; att berättelser innebär upplevelser och erfarenheter. Bokförlaget OLIKA startade 2007, med syftet att ge ut litteratur som alltid grundas på ”idén att gå bortom begränsande stereotyper och bidra till ett inkluderande samhälle”.⁵⁸ 2012 fick de Rättviseförmedlingens pris för att ha ”sett bristerna i sin bransch och agerar modigt för att den mångfald som finns i samhället idag ska återspeglas”.⁵⁹ Detta är bara ett exempel på en förändring i samhället och bokproduktionen. Reportern Sanna Torlén Björling skrev ett inlägg i debatten om återutgivning i *Dagens Nyheter* 2011. Artikeln heter ”Hemma hos oss byter vi ofta kön” och förevisar högläsarens möjlighet att själv byta pronomen och ord i

⁵⁶ Mårten Melin, ”Plats för de nya böckerna”, v. 45, 2013. Hämtat från: <http://barnboksakademin.com/kronikor/kronika201345.shtml>, 2014-04-14.

⁵⁷ Petra Söderlund, ”Med livet som insats”, ur *Läsningens marknad, marknadens läsare*, SOU 2012:10. Hämtat från: <http://www.regeringen.se/content/1/c6/18/78/46/99db3e1a.pdf>, 2014-05-12.

⁵⁸ Bokförlaget OLIKA, 2013. Hämtat från: <http://www.olika.nu/olika-ab/>, 2014-05-14.

⁵⁹ Rättviseförmedlingen, ”Årets vinnare av rättvisepriset: OLIKA förlag!”, 2012-02-29. Hämtat från: <http://rattviseformedlingen.se/nyhet/arets-vinnare-av-rattvisepriset-olika-forlag>, 2014-04-29.

böcker för att göra icke normkritiska böcker mer nyskapande och öppna för barnen att skriva in sig själva i. ”Man kan göra på samma sätt med Ture Sventon, om man läser högt. Man måste inte läsa det n-ord som nu har hindrat nyutgivning”.⁶⁰ Medieforskaren Henry Jenkins skriver i ”The cultural logic of media convergence” att mediekonvergens är en process av påverkan både uppifrån och nedifrån. Stora företags makt ökar, samtidigt som den enskilda individen och konsumenterna som kollektiv får en allt större makt att påverka vad som ges ut. ”If old consumers were assumed to be passive, the new consumer is active”, skriver han.⁶¹ Detta ger Lotta Olsson exempel på i ”GBoFI”:

[i]går fick jag mejl från en läsare som hade varit och köpt Janne Lööfs bildbok och upptäckt att det fanns en stereotyp där som hon verkligen inte klarade av. Det var en bild av indianer, det vill säga att det var apor i fjäderskrudar.

Lotta Olsson hade själv skrivit en recension av boken, men inte sett problematiken. Vi ser olika saker beroende på olika erfarenheter. Det finns en medvetenhet hos publiken, en önskan om mindre stereotyper och större valmöjligheter för barnen. Kunderna kanske faktiskt håller på att förändras mot att bli mindre okritiskt nostalgiska. I så fall är det inte bara en ideologifråga när förlagen blir allt mer medvetna, utan också en anpassning efter marknaden. Publikens ifrågasättande har en stor roll i varför förlagen diskuterar hur man ska ta sig an återutgivning. En person ur publiken i samtalet på ABF undrar om förlagen tar lika mycket akt på förslag och klagomål som kommer in från exempelvis en mörkhyad privatperson, som en vit journalist med stort medialt utrymme. Ann Sköld Nilsson svarar att: ”det är lika viktigt vem som än kontaktar oss, som upplever att någonting är kränkande eller fel i de böcker som vi ger ut”.

Trots detta *går* det inte att anpassa sig efter alla rösters tycke och smak och detta kan bidra till en hopplöshet hos både förläggare, redaktörer och författare i vad man egentligen ”får” ge ut. Samtidigt, säger Alle Eriksson, så är förlagsbranschen en ”ganska homogen och vit bransch”, och detta är någonting som man som förlag måste vara medveten om. Vilka personer, med vilka bakgrunder, är det som bedömer vad som kan vara kränkande?⁶² Detta är någonting förlagen nu hoppas kunna förändra. I BC:s senaste annons för jobbsökande skriver de att ”[e]ftersom vi just nu är många kvinnor med svensk bakgrund som arbetar här vill vi särskilt uppmuntra andra att

⁶⁰ Sanna Torén Björling, ”Sanna Torén Björling: Hemma hos oss byter vi ofta kön”, Dagens Nyheter, 2011-01-22. Hämtat från: <http://www.dn.se/kultur-noje/kulturdebatt/sanna-toren-bjorling-hemma-hos-oss-byter-vi-ofta-kon/>, 2014-04-29.

⁶¹ Henry Jenkins, ”The cultural logic of media convergence”, i *International journal of cultural studies*, 2004, s. 37. Hämtat från: <http://inside.jmk.su.se/documents/432/download>, 2014-05-12.

⁶² Sindra Grahn & Rebecka Ljung, ”Förlaget om Hedenhös: ‘Vi gjorde fel’”, SVT, 2014-03-14. Hämtat från: <http://www.svt.se/kultur/bok/forlaget-om-hedenhos-kritiken>, 2014-05-20.

söka”.⁶³ Qaisar Mahmood reflekterar i ”GBoFI” kring att det finns större variationer i Sverige idag än tidigare och därmed större spridning på vilka värderingar som finns. Grunden till diskussionen är alltså att det finns en mångfald i Sverige idag, i jämförelse när de gamla böckerna gavs ut första gången, och att det i mediekonvergensens tid är lättare att uttrycka åsikter. Det blir fler röster att förhålla sig till, fler att trampa på tårna och en större risk att ta utgivningsbeslut. Ann Sköld Nilsson säger i vår intervju att de på R&S inte direkt har förändrat arbetssättet gällande återutgivning på senare tid, men att de numera är mer noggranna med att se på innehållet med flera olika ögon. De har mer konsekvenstänk eftersom att det ”finns en publik idag som mycket snabbt reagerar på saker och som gärna tycker i sociala medier”.⁶⁴

Journalisten Nils Edman skriver hos SVT Kultur att barnboksförfattare som Ulf Stark och Viveca Lärn uttrycker att barnboksutgivningen har blivit feigare de senaste åren och att allt som är det minsta kontroversiellt tas bort.⁶⁵ Vid återutgivning av äldre verk handlar det inte längre om författarens frihet, utan om verket och mottagaren. Det är ett *nytt* utgivningsbeslut som tas. Förlaget måste ha mottagarens frihet i åtanke. I explicit mening är författaren till äldre, återutgiven litteratur ofta död och det är bokens innehåll som måste bedömas. Att stå inför ett utgivningsbeslut är att väga svårjämförbara komponenter mot varandra. Estetik står mot ekonomi och språkonst mot etik och moral. Dessutom ska innehållet anpassas efter vad barn tycker om och vad föräldrar är benägna att köpa. Det är en svår sits, men Eva Dahlin säger i vår intervju att vissa böcker kanske faktiskt har ett bäst-före-datum. Litterär kvalitet står mot den kommersiella faktorn och det är olika perspektiv att bedöma, men när rasism finns överallt i samhället vill hon inte vara en bidragande faktor till den.⁶⁶ Att ta beslut om att böcker inte passar förlagets utgivning trots att de tidigare betraktats som klassiker kan bidra till att ge barn möjlighet att se på sig själva och andra med en ohämmad syn. Den process av högre medvetenhet som är på ingång gällande återutgivningen är högst välkommen. Det är alltså inte säkert att det bara handlar om en medvetenhet hos förlagen, utan att den medvetenheten grundar sig i en samhällelig förändring som tar sig uttryck i högläsningen hemmavid och i mediala debatter. En mindre nostalgisk föräldrageneration som vågar ta det delvis smutsiga kulturarvet i egna händer och plocka ut godbitarna – som orädda ändrar ord och pronomen för att göra en förändring – innebär en konsumentpåverkan som kan gynna förlagen både ideologiskt och ekonomiskt om de följer med i rörelsen.

⁶³ ”Bonnier Carlsen söker redaktör/redaktionskoordinator (vikariat), Vakanser, 2014-04-10. Hämtat från: <http://vakanser.se/jobb/bonnier+carlsen+soker+redaktor+redaktionskoordinator+vikariat/>, 2014-05-20.

⁶⁴ Intervju med Ann Sköld Nilsson 2014-05-05.

⁶⁵ Nils Edman, ”Barnboksförlagen censurerar böckerna”, SVT Kultur, 2010-03-17. Hämtat från: <http://www.svt.se/kultur/barnboksforlagen-censurerar-bockerna>, 2014-04-29.

⁶⁶ Intervju med Eva Dahlin 2014-05-07.

Men var ska då gränsen dras för vilka förändringar som kan göras, och vilka verk som är för förlagade för att alls ges ut? Qaisar Mahmood säger i ”GBoFI” att:

Det är klart att vi ska gå in och revidera och uppdatera. Det är bara att kolla på lagstiftningen, där går man in och vänder och vrider så att den blir begriplig idag. Men jag uppfattar inte det som det stora frågan; jag uppfattar den som att vi vill gå in och ändra på ett synsätt, ett sätt att betrakta andra människor och hur vi lägger in värderingar. Vi tycker att det är obehagligt att man uttrycker sig rasistiskt. Det är det vi vill förändra.

Tidigare i samtalet har Mahmood sagt att han ”inte tycker att vi ska förändra eller ta bort”. Mahmoods ambivalens tydliggör det svåra i att göra gränsdragningar. Om man börjar förändra, var går då gränsen innan det blir historieförfalskning? Var går gränsen för vad som är ren och skär rasism, och vad som mest är dåtidens språkbruk? N-ordet har i historien använts som synonymt till ”svart”, eller ”mörkhyad”, men det användes under ”en tid när den vita rasen såg den mörkhyade som mindervärdig”.⁶⁷ Lingvisten Sören Sjöström beskriver i boken *Semantisk förändring: hur ord får nya betydelser* (2001) att ”förändring i attityd” är en variabel som påverkar ords semantik. I takt med en förändrad uppfattning om människors lika värde, har n-ordet ”känts som oupplösligt förenat med rasism och rasförtryck”.⁶⁸

Kan man skilja på föräldrat språk och föräldrade värderingar? Kan n-ordet någonsin ha använts i annat än negativa ordalag? Svaret är ett tveksamt ja. Språk förutsätter att det finns en tanke, men tanken förutsätter även att det finns ett språk. Denna lingvistiska relativism är inte okontroversiell. Den har fått både motståndare och anhängare av forskare inom filosofi, lingvistik och kognition. Kognitionsforskaren Lera Boroditsky bekräftar idén med bland annat en undersökning där hon låtit tysk- och franskspråkiga personer beskriva en bro i Frankrike. Bron var för de tillfrågade tyskarna vacker, elegant och sensibel; på tyska är ordet bro i femininum. ”Le pont”, alltså bro, är på franska ett maskulint substantiv. Fransmän och fransyskor beskrev bron som mäktig, reslig och stark. Könssattributen kopplade till det aktuella språket fick alltså en och samma bro att beskrivas med nära motsatsord.⁶⁹ Detta är bara ett exempel på hur tanken kan ha inflytande över språket, och tvärtom. Språket speglar utövarnas världsuppfattning. Användningen av n-ordet i de äldre böckerna kan inte stå för någon hög dos av medvetenhet, samtidigt som det speglar ett då rådande språkbruk. Det kan inte i alla lägen ses som rasistiskt, men dock oreflekterande. 15 000 människor har på Facebook tackat ja till att delta i eventet

⁶⁷ Sören Sjöström, *Semantisk förändring*, Lund, 2001, s. 56 f.

⁶⁸ Sjöström, s. 56 f.

⁶⁹ Joanna Rose, ”Språkets makt över tanken”, *Språktidningen*, maj 2013. Hämtat från: <http://spraktidningen.se/artiklar/2013/04/sprakets-makt-over-tanken>, 2014-05-27.

”negerbollens dag”.⁷⁰ Fortfarande är användningen av ordet en vattendelare. Språket speglar åsiktskiften och generationsskiften. Språk och samhällsåsikter hör ihop och det *kan* vara svårt att ändra språkliga vanor, men dessa måste ändå ifrågasättas för att vi ska kunna bryta maktstrukturer. ”Det går att ändra sitt språkbruk, och därigenom även sitt vanemässiga tänkande”, menar Lera Boroditsky.⁷¹

Både i fallet med *Pippi Långstrump i Söderhavet* och *Barna Hedenhös upptäcker Amerika* har det uttrycks åsikter om att författarna, alltså Astrid Lindgren och Bertil Almqvist, aldrig någonsin hade velat ses som rasister. Lotta Olsson säger i ”GBoFI”:

Ellen Karlsson på Urax pratade före jul om hur självklart det var att ändra i Bertil Almqvists *Barna Hedenhös* för att han skrev en sak då som inte är giltig idag. Han hade aldrig velat bli betraktad som rasist idag. Då finns det en poäng i att ändra ord tycker jag. Det är samma sak med Astrid Lindgren. Jag tror faktiskt inte att hon hade velat bli betraktad som rasist.

Att de aldrig hade velat bli betraktade som rasister kan säkerligen personer som känt författarna intyga. Trots detta är det så att människor olyckligt nog kan uttrycka rasistiska värderingar utan att vara eller se sig själva som rasister. Det är även så att det i skönlitteraturen finns en möjlighet att uttrycka saker som inte nödvändigtvis hör samman med författarens åsikter. Även om det inte var författarens avsikt att med respektive bok nedvärdera vissa människor, så kan det ändå vara utfallet i dagens Sverige. Delar texten in människor i hierarkiska rasfack utifrån fenotypiska skillnader och beskriver dessa människor som en grupp som delar intelligens och karaktär på grund av dessa yttre kännetecken finns det få argument för att fortsätta ge ut böckerna som barnlitteratur.⁷² Att pröva innehållet mot semantisk förändring, rasismdefinitioner och mänskliga rättigheter kan bidra till att rätt beslut tas och att minska riskerna för att barn anammar rasistiska värderingar och låter andra barn slippa känna sig mindre värda genom att besparas läsning av negativa skildringar av människor som liknar dem. I särskilda fall är det möjligt att det går att skilja på föräldrat språkbruk och på genomsyrande rasistiska värderingar. I de fall där det endast är språkbruket som behöver uppdateras och inte hela bokens värdegrund kan det vara försvarbart att ge ut i ny upplaga, men vill man gömma ett synsätt blir det historieförvanskning. Ändringarna bör inte heller vara större än orduppdateringar, så att bara en

⁷⁰ Mirijam Geyerhofer, ”Vi lämnade grottan och negerbollen”, *Kristianstadsbladet*, 2014-05-09. Hämtat från: http://www.kristianstadsbladet.se/kronikor/article2153190/Vi-lamnade-grottan-och-negerbollen.html?fb_action_ids=10153163165360021&fb_action_types=og.recommends, 2014-05-12.

⁷¹ Rose.

⁷² Lars Andersson, ”Rasism”, *Nationalencyklopedin*, publiceringsdatum saknas. Hämtat från: <http://www.ne.se/lang/rasism>, 2014-05-11.

fotnot krävs där det ursprungliga ordet kan förklaras tillsammans med valet att ta bort det. I de lägen där förklaringarna behöver bli längre än så bör man fundera på om det verkligen är en värdegrund, en ryggsäcksbotten, rimlig att föra vidare till läsarna. Detta är inte lätta gränsdragningar och många gånger kan det vara positiva fenomen i verk som måste stå i förhållande till negativa. Att Pippi Långstrumps pappa är "negerkung" speglar den koloniala historien och med rätt verktyg kan det vara nyttigt för ett barn att förstå den. Pippis pappas "uppdrag" är detsamma i alla Pippi-böcker, inte bara i *Pippi i Söderhavet*. Böckerna kan påverka barn på olika sätt. En scen från en min barndom: Jag sitter och äter gröt med fel sida av skeden och blir tillsagd. "Sådär äter man väl inte, Sarah?" och jag replikerar med att "Jo, för Pippi gör så!". Pippi gav mig möjligheten att prova det okonventionella. Liksom Behrang Miri uttryckte i *Bang*, så handlar ifrågasättandet av den äldre litteraturen om att inkludera, snarare än exkludera barns berättigande till berättelser.⁷³ Att ta beslut om att de inte passar på utgivningslistor trots att de tidigare betraktats som klassiker kan bidra till att ge barnen möjlighet att se på sig själva och andra med en ohämmad syn. Mark Turners kognitiva teori säger att barn lär av sina litterära erfarenheter, både positiva och negativa. Pippi kan således både bidra till att vidga barns möjligheter och till att begränsa dem. Att ta beslut om vilken av Pippis olikfärgade strumpor som väger tyngst är svårt, speciellt som det gäller en så länge älskad barnbokskaraktär.

Kommer man fram till att en bok har fler positiva än negativa sidor i sig och att man kan försvara den moraliskt om det bara görs ett par små ändringar, så som översättning till dagens språkbruk, finns det fortfarande ett hinder, nämligen rättighetsfrågan. Ett förlags goda avsikter hör inte alltid samman med de efterlevandes beskydd av originalverket. Märten Sandén säger i "GBoFI":

Jag försökt att anta någon typ av upphovsmansperspektiv på det här och det är lättare sagt än gjort. Vad jag förstår så har nästan inga sådana här frågor om man får ändra i en text blivit prövade i domstol. Det är väl dessutom så att 70 år efter upphovsmannens död är det Svenska Akademien som bestämmer? Och fram till dess har jag förstått att det är den som har ärvt rättigheterna.

Vad Sandén säger stämmer. Upphovsrätten slutar att gälla 70 år efter en författares död, och där emellan kan arvingar äga upphovsrätten, alltså både den immateriella rätten och den ideella

⁷³ Bang, s. 26.

rätten.⁷⁴ Upphovsrätten får överlåtas helt eller delvis till annan än arvinge.⁷⁵ Det var just detta som gällde när R&S ville ändra i *Ture Sventon i Paris*. Författarförbundet förvaltar ett fåtal rättigheter enligt uppdrag, nämligen Lars Englunds, Per Anders Fogelströms, Åke Holmbergs och Ivar Lo-Johanssons.⁷⁶ Ann Sköld Nilsson säger i "GBoFI": "Vi ansökte om att få göra små ändringar i texten och fick avslag. Vi kom aldrig ens så långt att vi kunde beskriva vad vi ville förändra". Mårten Sandén replikerar:

[J]ag var rätt aktiv i författarförbundet just då och hörde diskussionerna. Det var en otroligt svår sits. Jag tror att ingen på förbundet kunde försvara de passagerna som man ville ändra, utan det handlade om det ansvar som författarförbundet som tillförordnad arvinge hade för sin tidigare medlems text.

Även om rättigheterna kan gå till annan än en besläktad arvinge, så som författarförbundet, så äger den till vilken upphovsrätten överlåtits, om ej annat avtalats, "icke ändra verket samt ej heller överlåta rätten vidare".⁷⁷ Författarförbundet kunde alltså inte ta något beslut, annat än att säga nej till ändringar. När den som rätten överlåtits till inte längre har rätt till verket, alltså 70 år efter upphovspersonens död, är det inte så enkelt som att vem som helst får använda sig av materialet hur som helst. Svenska Akademien, Musikaliska Akademien och Akademien för de fria konsterna är de tre instanser som får väcka det "klassikerskydd" som skyddar verk mot kränkningar av "den andliga odlingens intressen". Senast återopades det mot reklambyrån ANR, då de använt Karin Boyes dikt "I rörelse" i en bilreklam.⁷⁸ Det är svårt att ta beslut om vad som för en inte längre levande person skulle ses som kränkande. Nils Nyman, delägare i Saltkråkan AB och arvinge till Astrid Lindgren, säger: "Världen förändras, och hade Astrid levt hade även hon förändrats. Det är det vi måste föreställa oss som hennes ställföreträdare. Samtidigt vill vi ju bevara hennes verk, och då tenderar vi kanske ibland att bli mer restriktiva än hon själv skulle ha varit".⁷⁹ Är det möjligt att tänka sig att författare skriver testamente över om "förändringar efter

⁷⁴ Sveriges riksdag, "Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk", publiceringsdatum saknas. Hämtat från: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Lag-1960729-om-upphovsratt-_sfs-1960-729/, 2014-05-05.

⁷⁵ Sveriges riksdag.

⁷⁶ Sveriges författarförbund, "Hur söker jag tillstånd om uphovsmannen är avliden eller inte går att nå?", 2013-06-27. Hämtat från: <http://www.forfattarforbundet.se/radgivning/vanliga-fragor/hur-soker-jag-tillstand-om-uphovsmannen-ar-avliden-eller-inte-gar-att-na/>, 2014-05-05.

⁷⁷ Sveriges riksdag.

⁷⁸ Torbjörn Ivarsson & Matilda Gustavsson, "Svenska Akademien rasar mot Mercedesreklam", *Dagens Nyheter*, 2014-03-14. Hämtat från: <http://www.dn.se/kultur-noje/svenska-akademien-rasar-mot-mercedesreklam/>, 2014-05-07.

⁷⁹ Beata Arnborg, "Ingen Pippi på konsumtionsvaror", Sveriges författarförbund, 2013-08-08. Hämtat från: <http://wse.edgeguide.com/sff/main.nsf/3/6B0CBE6CFC66EAC8C12573920053E4BC>, 2014-05-22.

samtidens ideal” får göras? Det är en lockande, men kanske naiv tanke. Ska detta göras i all oändlighet finns det ingen poäng i att ge ut ny litteratur som speglar samtiden. De förändringar som är rimliga att göra, är sådana som kan likställas med att översätta ord till nutiden, och inte fler ord än att det inte krävs mer förklaring än en fotnot om förändringen. Ann Sköld Nilsson säger i ”GBoFI” angående följderna av författarförbundets beslut om Ture Sventon att:

Vi gav inte ut den och är nöjda med det beslutet. Boken har inte kommit ut på något annat förlag. Jag vet att det var diskussion om att det var andra förlag som var intresserade av att ge ut den, men den blev inte utgiven. Det kändes inte nödvändigt antar jag.

Inga ändringar kan göras om inga ändringar enligt lagen får göras och då var R&S:s agerande exemplariskt efter situationen. Det ska sägas att förlag har rätt att göra valet att inte ge ut en bok, men de har också rätt att välja att ge ut en bok som kan ifrågasättas moraliskt. Beslutsfattare bör dock vara högst medvetna om att det är ett sådant beslut som har tagits. Ann Sköld Nilsson säger i ”GBoFI” att vissa böcker fortsätter man att ge ut för att man som förlag har ett uppdrag från upphovsmännen att förvalta och tillgängliggöra böckerna på ett klokt sätt. Och visst var det en gång ett uppdrag – men inte för all framtid. Förlaget kan sluta trycka och sälja böcker om de sålt den upplaga som föreligger förlagsavtalet. De kan till och med avstå från att ge ut en bok till vilken ett avtal skrivits, även om rättighetsägaren då kan häva avtalet och behålla uppbyret honorar.⁸⁰

Sammanfattande diskussion

Det finns fler förlegade värderingar i äldre litteratur än rasistiska, men utifrån uppsatsens material är återproduktionen av dessa det främsta problemet idag. Äldre litteratur ges ofta ut på slentrian för att den nått en klassikerstatus. Den ges ut oreflekterat för att det görs filmatiserade reproduktioner, eller på grund av en nostalgirelation till verket, en social relation till upphovspersonen, eller på grund av igenkänningens säljkraft. Klassiker kan ses som klassiker beroende på dess inneboende egenheter, eller så kan statusen bero på påverkan utifrån, av lyckliga omständigheter, i kombination med innehållet. Ser vi på klassikern som påverkningsbar belyser vi vår egen roll som skapare av den och kan därmed också se att dess målgrupp och status kan förändras efter kontexten den verkar inom. En gång en klassiker inte alltid en klassiker. En gång en barnbok, inte alltid en barnbok.

Vem har ansvaret att säkerställa att ett verk läses och tolkas på rätt sätt? Barnlitteraturen riktas mot en målgrupp vars hjärna är lättpåverkad då den är under utveckling. Barns verktyg för att

⁸⁰ Sveriges riksdag.

möta verkliga situationer kan enligt Mark Turner utökas med hjälp av litterära upplevelser. De kan få positiva eller negativa erfarenheter. Ett förlag har vid utgivning ett visst ansvar över hur verket ska träffa, just på grund av att målgruppen är barn, även om en vuxen ofta finns med som högläsare. Ett förord är, om det inte är anpassat efter ett barns språknivå, mest en avskrivelse av ansvar. Misstron till läsaren är både en misstro till barnet och den vuxna. Om förlaget inte litar på att läsaren kan ta till sig texten på det enda rätta sättet – det som man med ett förord vill beskriva – ska utgivningen verkligen ifrågasättas. Det finns vanligtvis inte bara ett rätt sätt att tolka skönlitteratur.

Anledningen till att rasistiska värderingar inte bör föras fram i barnlitteratur är inte för att det inte är viktigt med en vetskap om att rasism finns. Barn kommer stöta på rasism i verkligheten och just därför är det viktigt att genom barnböcker ge erfarenheter av situationer där människor inte åtskiljs på grund av hudfärg eller etnisk härkomst. Då har barnet en positiv erfarenhet att jämföra med när de står inför en verklig situation, om de till exempel inte växer upp i ett mångkulturellt samhälle. Erfarenheter av böcker som inte ifrågasätter, utan enbart förevisar rasism, är inte någonting som nödvändigtvis behöver förvisas från ryggsäcken, men det bör inte ligga i botten. Böckerna ger erfarenheter och barn har något färre erfarenheter än vuxna, därför är det större risk att barn gör litterära erfarenheter till sanningar. Med detta sagt är det inte så att vuxna inte kan påverkas av litterära erfarenheter och inte heller så att barn inte kan vara kritiska till dem.

Bevarande av kulturarvet läggs ofta fram som argument för varför äldre litteratur ska ges ut på nytt. Att det är vårt kulturarv, alltså vår världs gamla idéer och traditioner verkar i sig utgöra ett godkännande för återproduktion, oavsett vilka idéer och värderingar det är som förs vidare. En större medvetenhet om att detta bör ifrågasättas är på ingång. Förutom att det anses viktigt att föra vidare kulturarvet, så är återutgivningens ekonomikalkyl en faktor som legitimerat den. Återutgiven litteratur behöver inte sälja bättre än originalutgivning, men den kräver oftast inte lika mycket arbete som ett nytt manus och föräldrarnas igenkänning i dåtidens litteratur förminskar marknadsarbetet. Äldre böcker säljer också ofta jämnt under lång tid, utan att behöva så mycket underhåll. Nostalgin och gemenskaps känslan en vuxen kan känna inför ett verk eller ett författarskap de läst som små bidrar till en blindhet för innehåll. Detta vuxna förhållande till barnlitteraturen försvårar förlagens moraliska beslut, då moral och etik måste stå mot möjligheten att tjäna pengar och att föra vidare den litteratur som föräldrarna och förläggarna själva läst som små. Barn måste också kunna känna igen sig, och det gör de lättare i litteratur som speglar deras egen samtid, snarare än deras föräldrars barndoms samtid.

Allmänhetens och journalisters åsikter gällande utgivningsbeslut och återtagande av detsamma är en del av problemen vad det gäller återutgivning. Drar ett förlag tillbaka ett

utgivningsbeslut kan det inte klassas som censur. Om man accepterar ett förlag för vad det är, en urvalsinstans och ett affärsföretag inom bokbranschen är det märkligt att kritisera deras val att dra tillbaka ett verk. Vissa böcker som gavs ut för tre år sedan passar inte i handeln i idag och då är det inte konstigt att tänka sig att en bok från 50-talet inte skulle göra det. Men allmänhetens och journalisters åsikter behöver inte enbart begränsa förlagen. Avvikande åsikter kan öppna nostalgigrumlige ögon. En mångfald som speglar verkligheten är inte bara önskad i litteraturen, utan även bland förlagsarbetare. En medvetenhet hos dagens unga föräldrar som tar litteraturen i sina egna händer och förändrar adjektiv och pronomen så som de själva vill, vittnar om en förändrad marknad. Oreflektion byts mot medvetenhet och det är en möjlighet för förlagen att hänga med i utvecklingen. Mediekonvergensen gör inte bara stora förlag mäktigare, den gör också att privatpersoner kan nå ut med sina åsikter. Åsikter om vad barnlitteratur får innehålla kan verka hämmande på författare, men bortrensning av rasism kan inte på något vis begränsa mänskligheten, utan bara vidga vår förståelse och barns möjligheter. Det är en positiv konsumentpåverkan.

En av svårigheterna med återutgivning är också hur man ska bestämma om ett verk är rasistiskt. Det är inte till fullo ursäkt nog att ett verk är präglad av sin tids språktand, för att det ska ges ut i samma form idag. Språk och tanke anses av många vara förenat, men att testa materialet mot olika definitioner av rasism och mänskliga rättigheter kan ge förlagen en fingervisning om ifall enskilda ord kan översättas till nutiden, eller om hela verket genomsyras av rasism. Flera gånger i debatterna gällande återutgiven litteratur har det höjts röster som säger att dåtidens författare inte skulle vilja bli sedda som rasister idag. Astrid Lindgren var troligen inte rasist, men det är enbart verken som kan bedömas idag. Märk väl att detta inte bör avgöra hur vi ser på hela författarskap. Någon kan olyckligtvis uttrycka rasistiska värderingar utan att se sig själv som rasist, och det är även så att i skönlitteraturens idé ligger möjligheten att genom karaktärer uttrycka åsikter som kanske inte är samma som upphovspersonens.

Ett sista, av mig identifierat problem med återutgivning är rättighetsfrågan. Verk är inte fria att ändra i efter egna önskemål om vilka värderingar de ska frambringa. Det är inte heller alltid så att ens arvingar eller de som övertagit rättigheterna har rätten att godkänna ändringar. Om inga ändringar får göras kan inga ändringar göras. Upphovspersonens rättigheter måste av förlagen jämföras med ett verks positiva sidor, estetik, ekonomi, språkkonst, relationer, etik och moral. Barnkonventionen säger att "[a]lla barn har samma rättigheter och lika värde. Ingen får diskrimineras."⁸¹ Att ställa ovanstående komponenter mot varandra är den svårighet förlagens står inför vid ett återutgivningsbeslut. Min förhoppning är att denna uppsats kan bidra till att bekräfta och hjälpa förlagsarbetare i beslutsfattande. Det finns ett värde i att ge ut klassiker, men

⁸¹ UNICEF, "Barnkonventionen". Hämtat från: <http://unicef.se/barnkonventionen>, 2014-05-09.

man bör vara vaksam. Plocka ner upphöjda litterära verk från deras piedestal. Putsa dem och bedöma dem. Kanske placera dem på samma plats igen, eller bestämma att de inte längre passar dagens barnboksutgivning.

Källförteckning

Tryckt material

- Bang, ”Sverige 25 september 2012 : tema: vit vrede”, *Bang*, 2012;3-4.
- Ehriander, Helene, ”Värden och värderingar hos förlagsredaktör Astrid Lindgren och Rabén & Sjögren förlag”, i *Barnlitteraturens värden och värderingar*, red. Sara Kärrholm & Paul Tenngart, Lund, 2012.
- Eliot, T.S., *Vad är en klassiker?*, Stockholm, 1948.
- Furuland, Lars & Svedjedal, Johan, *Litteratursociologi*, Lund, 1997.
- Helsing, Lennart, *Tankar om barnlitteraturen*, Falun, 1999.
- Hergé, *Tintin i Kongo*, Bonnier Carlsen, Stockholm, 2004.
- Hertel, Hans, ”Boken i mediasymbiosens tid”, i *Litteratursociologi*, red. Lars Furuland & Johan Svedjedal, Lund, 1997.
- Johannisson, Karin, *Nostalgia: En känslas historia*, Stockholm, 2001.
- Kermode, Frank, *The Classic*, New York, 1983.
- Kajser, Lars & Öhlander, Magnus, *Etnologiskt fältarbete*, Lund 2011.
- Kärrholm, Sara & Tenngart, Paul, *Barnlitteraturens värden och värderingar*, Lund, 2012.
- Nettervik, Ingrid, *I barnbokens värld*, Malmö, 1994.
- Nodelman, Perry, *The hidden adult*, Baltimore, 2008.
- Sjöström, Sören, *Semantisk förändring*, Lund, 2001.
- Svensk bokhandel: Vårens böcker 2011*, 2010:20.
- Tenngart, Paul, ”Barnlitteraturens kognitiva värden” i *Barnlitteraturens värden och värderingar*, red. Sara Kärrholm & Paul Tenngart, Lund, 2012.
- Turner, Mark, *The literary mind. The origins of thought and language*, Oxford, 1996.
- Åkerström, Tuva, ”Värdet av att värdera barnlitteratur”, i *Barnlitteraturens värden och värderingar*, red. Sara Kärrholm & Paul Tenngart, Lund, 2012.

Otryckt material

- ABF Stockholm, Bonnier Carlsen och Rabén & Sjögren, ”Gamla böcker och förlegade ideal”, 2014-04-12.
Hämtat från: <http://abfstockholm.se/event/2014/03/gamla-bocker-och-forlegade-ideal/>,
2014-04-20.
- ABF Stockholm, Bonnier Carlsen och Rabén & Sjögren, ”Gamla böcker och förlegade ideal”, 2014-04-12.
Hämtat från: [https://abflive.vivius.se/videos/video/2502/
access_token=shr00000025025232969041313849131158024545655](https://abflive.vivius.se/videos/video/2502/access_token=shr00000025025232969041313849131158024545655), 2014-04-28.
- Alter, Robert & Kermode, Frank, *Pleasure and change: The Aesthetics of Canon*, Oxford, 2006, s. 34. Hämtat från: <http://www.oxfordscholarship.com/ludwig.lub.lu.se/view/10.1093/acprof:oso/9780195309355.001.0001/acprof-9780195309355-chapter-3#p34>”, 2014-04-14.

- Andersson, Birgit, Helmersson, Dicte & Gleisner, Ann-Sophie, "Kungliga biblioteket", *Nationalencyklopedien*, publiceringsdatum saknas. Hämtat från: http://www.ne.se/lang/kungliga-biblioteket?i_whole_article=true, 2014-04-14.
- Andersson, Lars, "Rasism", *Nationalencyklopedien*, publiceringsdatum saknas. Hämtat från: <http://www.ne.se/lang/rasism>, 2014-05-11.
- Beata Arnborg, "Ingen Pippi på konsumtionsvaror", Sveriges författarförbund, 2013-08-08. Hämtat från: <http://wse.edgeguide.com/sff/main.nsf/3/6B0CBE6CFC66EAC8C12573920053E4BC>, 2014-05-22.
- Boëthius, Ulf, "När barnböcker blev litteratur", *Svenska Dagbladet*, 2006-01-11. Hämtat från: http://www.svd.se/kultur/understrecket/nar-barnbocker-blev-litteratur_264031.svd, 2014-04-25.
- Bokförlaget OLIKA, 2013. Hämtat från: <http://www.olika.nu/olika-ab/>, 2014-05-14.
- Bokus, Topplista 3-6 år, vecka 18 2014. Hämtat från: <http://www.bokus.com/topplistor/barnbocker-3-6-ar>, 2014-05-05.
- "Bonnier Carlsen söker redaktör/redaktionskoordinator (vikariat)", *Vakanser*, 2014-04-10. Hämtat från: <http://vakanser.se/jobb/bonnier+carlsen+soker+redaktor+redaktionskoordinator+vikariat/>, 2014-05-20.
- Edman, Nils, "Barnboksörlagen censurerar böckerna", *SVT Kultur*, 2010-03-17. Hämtat från: <http://www.svt.se/kultur/barnboksforlagen-censurerar-bockerna>, 2014-04-29.
- Fossbo, Hannes & Grahn, Sindra, "Barna Hedenhös-böcker kritiserar för rasism", *SVT Kultur*. Hämtat från: <http://www.svt.se/kultur/bok/barna-hedenhos-bocker-kritiserar-for-rasism>, 2014-05-21.
- Geyerhofer, Mirijam, "Vi lämnade grottan och negerbollen", *Kristianstadsbladet*, 2014-05-09. Hämtat från: http://www.kristianstadsbladet.se/kronikor/article2153190/Vi-lamnade-grottan-och-negerbollen.html?fb_action_ids=10153163165360021&fb_action_types=og.recommends, 2014-05-12.
- Grahn, Sindra & Ljung, Rebecka "Förlaget om Hedenhös: 'Vi gjorde fel'", *SVT*, 2014-03-14. Hämtat från: <http://www.svt.se/kultur/bok/forlaget-om-hedenhos-kritiken>, 2014-05-20.
- Holmin, Maria, "Fördomar även i svenska barnböcker", *SVT Kulturnyheter*, 2010-11-22. Hämtat från: <http://www.svt.se/kultur/fordomar-aven-i-svenska-barnbocker-1>, 2014-04-28.
- Ivarsson, Torbjörn & Gustavsson, Matilda, "Svenska Akademien rasar mot Mercedesreklam", *Dagens Nyheter*, 2014-03-14. Hämtat från: <http://www.dn.se/kultur-noje/svenska-akademien-rasar-mot-mercedesreklam/>, 2014-05-07.
- Jenkins, Henry, "The cultural logic of media convergence", i *International journal of cultural studies*, 2004. Hämtat från: <http://inside.jmk.su.se/documents/432/download>, 2014-05-12.
- Johansson, Jan A., "Ture Sventon utsatt för centur", *Skånska Dagbladet*, 2011-01-24. Hämtat från: <http://www.skanskan.se/article/20110124/OPINION/701249971/-/ture-sventon-utsatt-for-centur>, 2014-04-28.
- Kulturrådet, "Alla tiders klassiker". Hämtat från: <http://www.kulturradet.se/sv/bidrag/Litteratur/Alla-tiders-klassiker-for-skolan/>, 2014-05-20.

- Lange, Per, "Vikten av att känna igen sig", *Säljaren*, 2012-03-28. Hämtat från: <http://www.saljarnas.com/Saljaren/Arkiv/Artikelarkiv/2012/Nummer-2/Vikten-av-att-kanna-igen-sig/>, 2014-05-09.
- Martikainen, Rebecka, "Främlingsfientliga partier vinner mark", *Expressen*, 2014-05-26. Hämtat från: <http://www.expressen.se/nyheter/val2014/framlingsfientliga-partier-vinner-mark/>, 2014-06-06.
- Melin, Mårten, "Plats för de nya böckerna", v. 45, 2013. Hämtat från: <http://barnboksakademin.com/kronikor/kronika201345.shtml>, 2014-04-14.
- Nykänen, Joni, "Triss i anmälningar för Barna Hedenhös", *Aftonbladet*, 2013-12-21. Hämtat från: <http://www.aftonbladet.se/nojesbladet/tv/article18067372.ab.>, 2014-04-28.
- Pettersson, Jan-Erik, "Bokförlag", *Nationalencyklopedien*, publiceringsdatum saknas. Hämtat från: <http://www.ne.se/lang/bokf%C3%B6rlag>, 2014-04-28.
- Rose, Joanna, "Språkets makt över tanken", *Språktidningen*, maj 2013. Hämtat från: <http://spraktidningen.se/artiklar/2013/04/sprakets-makt-over-tanken>, 2014-05-27.
- Rättviseförmedlingen, "Årets vinnare av rättvisepriset: OLIKA förlag!", 2012-02-29. Hämtat från: <http://rattviseformedlingen.se/nyhet/arets-vinnare-av-rattvisepriset-olika-forlag>, 2014-04-29.
- SBI, *Bokprovning på Svenska barnboksintitutet: En dokumentation, Årgång 2013*. Hämtat från: http://www.sbi.kb.se/Documents/Public/Bokprovning/Dokumentation/Argang_2013.pdf, 2014-03-27.
- Svenska Akademien. SAOB spalt: K3165; tryckår: 1938, webversionen senast uppdaterad 31/8 2010, "Kulturarv". Hämtat från: <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>, 2014-05-05.
- Svensson, Markus, "Vit man vara ovän med historien", *Smålandsposten*, 2013-11-21. Hämtat från: [http://www.smp.se/ledare/vit-man-vara-ovan-med-historien\(4034559\).gm](http://www.smp.se/ledare/vit-man-vara-ovan-med-historien(4034559).gm), 2014-04-28.
- Sveriges författarförbund, "Hur söker jag tillstånd om upphovsmannen är avliden eller inte går att nå?", 2013-06-27. Hämtat från: <http://www.forfattarforbundet.se/radgivning/vanliga-fragor/hur-soker-jag-tillstand-om-upphovsmannen-ar-avliden-eller-inte-gar-att-na/>, 2014-05-05.
- Sveriges riksdag, "Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk", publiceringsdatum saknas. Hämtat från: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Lag-1960729-om-upphovsratt-_sfs-1960-729/, 2014-05-05.
- Söderlund, Petra, "Med livet som insats", ur *Läsningens marknad, marknadens läsare*, SOU 2012:10. Hämtat från: <http://www.regeringen.se/content/1/c6/18/78/46/99db3e1a.pdf>, 2014-05-12.
- Torén Björling, Sanna, "Sanna Torén Björling: Hemma hos oss byter vi ofta kön", *Dagens Nyheter*, 2011-01-22. Hämtat från: <http://www.dn.se/kultur-noje/kulturdebatt/sanna-toren-bjorling-hemma-hos-oss-byter-vi-ofta-kon/>, 2014-04-29.
- UNICEF, "Barnkonventionen". Hämtat från: <http://unicef.se/barnkonventionen>, 2014-05-09.
- Widhe, Jonas, "Kulturarv", Riksantikvarieämbetet, 2012-06-05. Hämtat från: <http://www.raa.se/kulturarvet/>, 2014-05-12.